

UOT 101.1

Hörmət Cavadova
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası,
fəl.ü.f.d., dosent,
cavadova22@mail.ru

QAÇQIN VƏ MIQRANTLARIN UŞAQLARININ SOSIAL ADAPTASIYASI VƏ TƏHSİL PROBLEMLƏRİ

Məqalədə müasir dövrün global problemlərindən olan qaçqın və miqrantların uşaqlarının məskunlaşdığı ərazidə sosial adaptasiyası və təhsil problemləri araşdırılmışdır. Müxtəlif fiziki və psixoloji sınaqlar qaçqın və miqrantların uşaqlarının vəziyyətində öz əksini tapır və onların psixikasına və sonrakı inkişafına öz təsirini göstərir. Bir çox hallarda qaçqın və miqrantların uşaqları sosio-mədəni risklərə məruz qalırlar. Uşaqların məktəbdəki vəziyyəti çox vaxt onların özünüdərsinə xələl gətirir. Yeni məskunlaşdığı ölkənin dilini və mədəniyyətini bilməməsi onların özlərini yöndəmsiz hiss etmələrinə, məktəb fənlərinin öyrənilməsində digər şagirdlərdən geri qalmalarına səbəb olur. Travmatik, stres vəziyyətləri, məsələn, ölümün şahidi olmaq, fiziki işgəncələrə məruz qalmaq böyükklərlə yanaşı, uşaqların da səhhətinə pis təsir göstərir. Fövqəladə vəziyyətlərdə uşaqların keçirdiyi psixi stressin gücünü yumşaldan amil valideynlər və ailələridir. Uşaqların belə riskli vəziyyətlərdən çıxması üçün onlara sosial iş sahəsinin peşəkar mütəxəssisləri kömək etməlidirlər.

Məqsəd – Qaçqın və miqrantların uşaqlarının sosial adaptasiyası və onların təhsil problemlərinin araşdırılması və təhlil edilməsi

Metodologiya – Qaçqın və miqrantların uşaqlarının sosial adaptasiyası və təhsil problemləri kimi kifayət qədər mürəkkəb problemin tədqiqində sistemli yanaşma, müqayisəli-tarixi təhlil və s. ümumelmi və xüsusi elmi metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – qaçqın və miqrant uşaqlarla iş aparan sosial iş sahəsinin mütəxəssisləri uşaqların üzlaşdığı problemlərin öyrənilməsi və onlara kömək olunması üçün effektiv proqram hazırlamalıdır.

Açar sözlər: qaçqın, miqrant, travmatik hadisə, sosial adaptasiya, peşəkar mütəxəssis

Giriş

Qaçqın – irqi, milli, dini mənsubiyyətinə, müəyyən sosial qrupa məxsus olmasına və yaxud siyasi baxışlarına görə təqib olunan və ya əsaslı olaraq təqib olunmaq təhlükəsi ilə üzlaşməkdən çəkinərək digər ölkə ərazisində məskunlaşmış, vətənə qayıtmaq imkanı olmayan və yaxud bundan imtina edən şəxsdir (6, s.8).

Qaçqınların statusu haqqında əsas hüquqi sənəd – 1951-ci ilin Cenevrə Konvensiyası və 1967-ci ilin protokolu çıxış edir. BMT sistemində qaçqınların problemləri ilə məşğul olan orqan Qaçqınların işləri üzrə BMTnin Ali Komissarlıq İdarəsidir. Hərbi münaişələr nəticəsində qaçqın və məcburi köçkün olanlara Qırmızı Xaç Beynəlxalq komitəsi də yardım göstərir. 2001-ci ildən dünya ictimaiyyəti 20 iyunu qaçqınların Ümumdünya günü kimi qeyd edir (9, s.153).

Məcburi miqrasiyanın səbəbləri hərbi-siyasi, etnik və dini münaqişələr, təbii və texnogen fəlakətlər şəraitində insanların qorxusu olmuşdur.

Etnik-siyasi münaqişələr və müharibələr şəraitində qaçqın və məcburi miqrasiyalar

XX əsrin 80-cı illərinin sonlarında dünyada baş verən dəyişikliklər, sosializm sisteminin çökməsi keçmiş Sovet İttifaqında etnik-siyasi münaqişələrə səbəb oldu. Bir sıra ölkələrin ərazilərində etnik-seperativ ocaqlar yaranmağa başladı.

Etnik təmizləməyə, əraziləri işğala məruz qalan ölkələrdən biri də Azərbaycan olmuşdur. Keçən əsrin 90-cı illərində ölkəmizdə bir milyon iki yüz mindən çox qaçqın və məcburi köçkün olmuşdur. XX əsrin sonunda Azərbaycan adambaşına düşən məcburi köçkün sayına görə dünyada ən böyük didərgin yükünə sahib ölkələrdən biri olmuşdur. Sözsüz ki, ilk dövrlərdə Azərbaycan xalqı çətin dövrlərini yaşadı. Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial, mənzil-məişət problemlərinin həlli ilə bağlı beynəlxalq normalara uyğun tam hüquqi baza yaradıldı, bu istiqamətdə dövlət proqramı təsdiq edildi. Azərbaycan hökumətinin qaçqın və məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı həyata keçirdiyi tədbirlər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən də yüksək qiymətləndirilir və oxşar problemlə üzləşən ölkələr üçün nümunə göstərilir. Azərbaycan dövləti bir milyondan çox qaçqın və məcburi köçkünün bütün problemlərini özü həll etdi.

20-ci əsrin sonunda artıq dünyada 150 milyon insan öz ölkələrindən kənarında yaşayırdı, yəni, dünya əhalisinin 2,5%-i, yəni, 40 nəfərdən biri. 150 milyon miqrantın 10%-i və ya 15 milyonu qaçqındır(12).

21-ci əsrin iki onilliyində dünyada yaranan siyasi gərginlik ocaqlarının, müharibələrin, etnik münaqişələrin davam etməsinin nəticəsində məcburi miqrasiyanın (qaçqınlar, sığınacaq axtaranlar, köçkünlər və s.) artmasına və coğrafiyasının genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Dünyada miqrasiya axınları qlobal xarakter almışdır. Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının məlumatlarına görə, 2020-ci ilin ortalarında dünyada 280,6 milyon immiqrant var (IOM, 2021). 2020-ci ilin sonuna kimi 82,4 milyon insanın məcburi köçkün edildiyi təxmin edilir və onlardan təxminən 35 milyonu məktəb yaşlı uşaqlardır (18 yaşdan kiçik) (UNHRC, 2021). Bu uşaqların təhsilə çıxışı mühüm məsələdir. Çünki təhsilə çıxış immiqrantların öz həyatlarında fərsətlərdən istifadə etmə qabiliyyətinə, iqtisadi və vətəndaş iştirakına töhfə verən və bununla da onların iştirak proseslərinə təsir edən həyati əhəmiyyətə malikdir. Miqrasiya və təhsil vasitəsilə fərdlər bilik, bacarıq və səriştələri inkişaf etdirə və sosial və iqtisadi inkişafa töhfə verə bilərlər. Bunun üçün miqrasiya təcrübələri ixtisaslı təhsillə dəstəklənməlidir.

Hal-hazırda Ukrayna xalqı Rusiyanın təcavüzü nəticəsində ölkələrini tərk etmək məcburiyyətində qalmışlar. Ukraynada son 12 ayda gedən müharibə nəticəsində azı 8006 dinc sakin həlak olub, 13287 nəfər isə yaralanıb. Bu statistikanı isə fevralın 21-də BMT-nin İnsan Haqları üzrə Ali Komissarı Volker Türk səsləndirib. Qeyd edək ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının (OHCHR) ekspertləri Rusiyanın Ukraynaya genişmiqyaslı işğalının başladığı 24 fevral 2022-ci il və 2023-cü il fevralın 15-i arasında mülki əhali arasında itkilər barədə məlumatları açıqlayıb. Müharibə qurbanlarının real sayı daha çox da ola bilər – hələlik bütün məlumatlar rəsmi təsdiqlənməyib deyə bu rəqəmlərlə kifayətlənirik. Məlumata görə, cinsiyyəti müəyyən edilə bilən qurbanların 61,1 faizi kişi, 39,9 faizi qadınlardır. Silahlı aksiyalar nəticəsində 487 uşaq həlak olub, 954 nəfəri isə yaralanıb. Və bu məlumatlar aysberqin yalnız görünən hissəsidir. Mülki əhalinin itkisi çoxdur – soyuq qış aylarında elektrik enerjisi və su çatışmazlığı səbəbindən 18 milyona yaxın insanın humanitar yardıma ciddi ehtiyacı var. Təxminən 14 milyon insan evlərini tərk etmək məcburiyyətində qalıb (11).

Müharibə bu və ya digər şəkildə əhalinin bütün qruplarına təsir edib. Bir çox məktəbli və tələbələr təhsil müəssisələrinə hücumlar səbəbindən təhsillərini davam etdirə

bilməyiblər. Yaşlılar və əlillər çox böyük çətinliklərlə üzləşiblər - bəziləri bomba sığınacaqlarına gedə bilməyiblər və ya uzun müddət zirzəmilərdə, sağlamlıqları üçün təhlükə yaradan şəraitdə qalmalı olublar (11).

Qaçqın və miqrantların uşaqlarının psixoloji vəziyyəti və təhsil problemləri

Bu gün əhalinin silahlı münaqişələr zonasından öz yaşayış yerlərini tərk edərək dünyanın digər ərazilərinə miqrasiyası ilə əlaqədar olaraq övladlarının psixoloji yardıma ehtiyacı olan çoxlu sayda qaçqın və miqrantlar ordusu yaranmışdır. Qaçqın və miqrant uşaqların psixoloji vəziyyətində gələcəyə dair qeyri-müəyyənlik, bir çox real problemlər qarşısında çətinlik, yaxınları üçün narahatlıq, məyusluq, əhval dəyişikliyi - təşviş, aqressivlik, depressiya, apatiya yaranır. Araşdırmalar göstərir ki, travmatik hadisələr uşaqların psixikasında dərin iz buraxır və uzun müddət yaddaşlarında qalır. Travmatik hadisələrə reaksiya uşaqların yaşından və inkişaf mərhələsindən asılıdır. Kiçik yaşlı məktəblilər stres situasiyalarını yaşadığından sonra daha tez qıcıqlanan olurlar. Belə hadisələrdən sonra uşaqların məktəbdəki davamiyyəti aşağı düşür, yeniyetmələrin reaksiyası isə böyük insanların reaksiyasına bənzəyir (2, s.27)

Təəssüflər olsun ki, qaçqın uşaqlar həmçinin, qida, su, tibbi ləvazimat çatışmazlığı səbəbindən ciddi məhrumiyyətlər yaşayırlar. Bütün bunlar orqanizmin fiziki tükənməsinə gətirib çıxarır. Nəticədə uşağın inkişafı ləngiyir, onun emosional potensialı da tükənir. Qaçqınların uşaqlarının sonrakı vəziyyəti, onların təhsili bir çox ölkələr xalqları üçün səciyyəvi olan müasir dövrün global problemlərindən biridir. Müxtəlif fiziki və psixoloji sınaqlar qaçqınların uşaqlarının vəziyyətində öz əksini tapır və onların psixikasına və sonrakı inkişafına öz təsirini göstərir. Bir çox hallarda qaçqınların uşaqları sosio-mədəni risklərə məruz qalırlar. Belə vəziyyətlərdə uşaqların normal inkişafı üçün onlara lazım olan sosial və psixoloji şəraitlər olmur. Bu və ya digər riskin güclənməsi psixi xəstəlik, davranışın pozulması, narkotik maddələrə alkoqola aludəçiliyə gətirib çıxara bilər. Uşaqların belə riskli vəziyyətlərdən çıxması üçün onlara sosial işçilər kömək etməlidirlər. Travmatik, stres vəziyyətləri, məsələn, ölümün şahidi olmaq, fiziki işgəncələrə məruz qalmaq böyüklərlə yanaşı uşaqların da səhhətinə pis təsir göstərir. Fövqəladə vəziyyətlərdə uşaqların keçirdiyi psixi stressin gücünü yumşaldan amil valideynlər və ailələridir. Məcburi köçkünlərin və qaçqınların problemlərini araşdıran tədqiqatçıların praktikası göstərir ki, stress vəziyyətində valideynləri ilə bir yerdə olan uşaqlar valideynlərdən ayrı qalan hərbi münaqişə regionlarında olan uşaqlarla müqayisədə ağır sınaqları daha rahat keçirirlər. Onlar özlərini bəzən qeyri-şüuru aparırlar, öz hərəkətlərinə cavabdeh olurlar və gələcəklərinə bədbinliklə baxırlar. Onları cəmiyyətdən təcrid olunmaq qorxusu narahat edir, psixoloji şok yaşayan bütün uşaqlar onun fəsadlarından əziyyət çəkirlər. Fiziki və psixi pozuntularla yanaşı belə uşaqlarda dərk etmə prosesinin və cəmiyyətdə davranışının pozulması müşahidə olunur. Qaçqın uşaqların məktəbdəki vəziyyəti çox vaxt onların özünü təsdiqinə xələl gətirir. Yeni məskunlaşdığı ölkənin dilini və mədəniyyətini bilməməsi onların özlərini yöndəmsiz hiss etmələrinə, məktəb fənlərinin öyrənilməsində digər şagirdlərdən geri qalmalarına səbəb olur. Qaçqın uşaqların məktəbdəki problemləri uşağın ailədən kənarında müsbət təcrübələr yaşamaq qabiliyyətini zəiflədə bilər.

Qaçqın və məcburi köçkünlərin statusunu müəyyən edən səciyyəvi cəhət "itki" kateqoriyasıdır. Valideynlərini itirən uşaqlarda nevroz, depressiya, fəallığın zəifliyi, əqli qabiliyyətlərin pisləşməsi müşahidə olunur. Qaçqın uşaqların tibbi xidmətin, daimi yaşayış yerinin, qidanın çatışmazlığından əziyyət çəkirlər. Bunların hamısı uşaqlarda orqanizmin zəifliyinə, emosional potensialın zəifliyinə gətirib çıxarır (9, s.169).

Tədqiqatçılar təsdiq edirlər ki, sabit ailənin mövcudluğu uşağa ən ağır psixoloji şok

vəziyyətində dəstək olur. Hər bir uşaqlarda yaşamağa davam etmək üçün, böhranlı vəziyyətlərdə sağ qalmaq üçün mühafizə amilləri var. Belə amillərə uşağın xasiyyəti, ətraf mühiti və ailəni aid etmək olar. Ailənin sosial statusu, həmrəylik səviyyəsi nə qədər yüksək olarsa uşaqlar da bir o qədər çətinliklərə qalib gələcəklər. Çox vaxt elə olur ki, ailə stress yaşadığına görə uşaqlarına lazımı dəstəyi verə bilmir. Belə vəziyyətlərdə uşaqlar çox zaman lap erkən yaşlarında özlərini böyük insan kimi aparmağa məcburdurlar. Əgər ailədə valideynlər uşaqlara qarşı zor tətbiq edirlərdə belə ailənin mühafizə potensialı xeyli zəifləyir. Belə vəziyyətlərdə uşaqlar bu boşluğu ətraf mühitlə, məktəbdə müxtəlif əlaqələrin qurulması ilə kompensasiya edirlər. Qaçqınların uşaqlarının məktəbdəki vəziyyəti onların özünü təsdiq etməsinə bəzən mənfi təsir göstərir. Belə uşaqların əvvəlki dəyərlərə bağlılığını qoruyub saxlamağa meyl onların məktəbdəki vəziyyətini və təhsilini davam etməsini gərginləşdirir. İnsanların yaşadığı məkanla əlaqələri itiriləndə onlar digər insanların və sosial institutların dəstəyindən məhrum olurlar. Nəticədə belə insanlarda və uşaqlarda qorxu hissi, əsəbilik, qorunmazlıq hissi yaranır(1,s.131)

Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 26-cı maddəsində təsbit olunmuş təhsil hüququ insan ləyaqətinin qorunması üçün əsas vasitələrdən biridir(13). İnsan hüquqlarına, o cümlədən təhsil hüququna hörmətin vacibliyi danılmazdır, lakin bəzən təhsil hüququndan istifadə tam təhlükə altında olur. Bu vəziyyət tez-tez həm təqiblər və ya silahlı münaqişələr nəticəsində öz doğma yurdlarını tərk etmiş məcburi köçkünlərdə, həm də sosial və ya iqtisadi vəziyyətlərini yaxşılaşdırmaq ümidi ilə başqa ölkəyə köçməyi seçənlərdə rast gəlinir.

Təhsil, qaçqınlara ev sahibi ölkənin həyatında tam iştirak etmək üçün qapılar açmağa bilər. Sadə əməkçi miqrantlar və onların uşaqları üçün ev sahibi ölkədə təhsil almaq onlara yaşayacaqları cəmiyyət haqqında bilik verir, onların tam intellektual potensialını inkişaf etdirməyə kömək edir və sosial inteqrasiyanı təşviq edir. Belə mənfi halların, stresli vəziyyətin nəticələrinin aradan qaldırılması üçün, ünvanlı sosial- psixoloji yardım tələb olunur. Nəzərə alınmalıdır ki, qaçqın və miqrant uşaqlarda yaranan travmatik vəziyyət uzunmüddətli ola bilər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz halların aradan qaldırılmasını üçün ali məktəblərdə müvafiq sahə üzrə peşəkar mütəxəssislər hazırlanmalıdır ki, onlar yalnız hər bir qaçqın və miqrant uşağın sosial adaptasiya problemi ilə yox, həm də onlar üçün mümkün olduğu bir atmosferin təşkili, bərabər təhlükəsiz təhsil məkanında uşaqların normal fəaliyyətini təmin etmək imkanlarının yaradılması, hər kəsin maraqlarının qorunması, uğurlu sosial adaptasiyanın təmin edilməsi, uşaqların sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsi, onların inkişafında səpmələrin qarşısının alınmasını təmin etməyə çalışsın.

Nəticə

Yuxarıda deyilənlərdən belə qənaətə gəlmək olur ki, qaçqın və miqrant uşaqlarla iş aparan sosial iş sahəsinin mütəxəssisləri uşaqların üzləşdiyi problemlərin öyrənilməsi və onlara kömək olunması üçün effektiv proqram hazırlamalıdır. Bu baxımdan sosial iş mütəxəssisləri aşağıdakıları bilməlidir:

1. Qaçqın və miqrant uşaqların təhsil mühitinə uyğunlaşmasının spesifikliyini nəzərə alaraq, onlara hərtərəfli sosial-psixoloji dəstək üçün və onun həyata keçirilməsini nəzərdə tutan kompleks proqram hazırlanması zəruridir.

2. Qaçqın və miqrant uşaqlarının adaptasiya prosesi bütövlükdə şəxsiyyətin inkişafı kontekstində yaş fərqi və fərdiliyi nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

3. Qaçqın və miqrant ailəsindən olan uşaqlar üçün hər bir konkret halda təhsil müəssisələrində uyğunlaşmanı təşviq edən fərdi sosial-psixoloji dəstək proqramı işləyib

hazırlamaq lazımdır. Bu da uşağa inamlı davranmağı, özünə hörmət və özünüdərəkə, öz bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verəcək və şəxsiyyətin pozitiv sosiallaşmasını təmin edəcək.

4. Hazırlanmış proqram adekvat olaraq qaçqın və miqrant ailəsindən olan uşaqların özünü qiymətləndirməsini və iddia səviyyəsinin artıracaq, onların yerli əhali ilə qarşılıqlı tolerantlığının formalaşmasına, narahatlığın aradan qaldırılmasına, adekvat “mən” obrazın formalaşmasına töhvə verəcək.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Актуальные вопросы социальной поддержки детей и семей мигрантов : сб. науч. практ. ст. / ред. М. М. Эпштейн. СПб., 2009. 225 с.
2. Буслаева М.Е., Макарова В.А. Проблемы социальной адаптации детей беженцев и мигрантов в контексте профессиональной подготовки студентов. Педагогическое образование в России, 2016, №1
3. Акмалова А. А., Капицын В. М. Социальная работа с мигрантами и беженцами : учеб. пособие. М. : ИНФРА-М, 2011. 219 с.
4. Azərbaycan Respublikasında qaçqınların və məcburi köçkünlərin vəziyyəti, sosial təminatı və mövcud problemləri haqqında Məlumat.<http://www.refugees-idpscommitee.gov>
5. Göç, yerindən edilme və təhsil: duvarlar yerinə, körpülər inşa etmək.(2019)Küresel təhsil izleme raporu.
6. Ferah Özden, Ali Özdemir (2021)Mülteci öğrencilerin okula uyum süreçlerine yönelik gerçekleştirilen eğitsel etkinliklerin incelenmesi yüksek lisans tezi İstanbul.
7. Həsənov R.M. Sosial siyasət.Bakı-“Avropa” nəşriyyatı, 2016, 310 s.
8. Qaçqınların və məcburi köçkünlərin statusu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.<http://www.e-qanun.az/framework/7750>
9. Məmmədova R.O.Sosial işə giriş,Bakı, “Ecoprint”,2019,s.167
10. Rəcəbli, H.Azərbaycan respublikasının sosial müdafiə sistemi, Bakı,”MBM”,2012,408
11. https://www.yeniazərbaycan.com/Analitik_e81477_az.html
12. <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>
13. <https://www.coe.int/az/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->

Хормат Джавадова

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДЕТЕЙ БЕЖЕНЦЕВ И МИГРАНТОВ

РЕЗЮМЕ

В большинстве случаев дети беженцев и мигрантов подвергаются социокультурным рискам. В таких случаях у детей отсутствуют социально-психологические условия, необходимые им для нормального развития. Обострение того или иного риска может привести к психическим заболеваниям, нарушениям поведения, злоупотреблению наркотиками и алкоголем. Травматические, стрессовые ситуации, такие как смерть или физическое насилие, могут повлиять на здоровье как взрослых, так и детей. Именно родители и семья снижают психическое напряжение детей в чрезвычайных ситуациях.

Эти дети иногда действуют неосознанно, не несут ответственности за свои действия и пессимистично смотрят в будущее. Их беспокоит страх изоляции от общества, от последствий которого страдают все дети, пережившие психологический шок. Помимо физических и психических расстройств, такие дети нарушают когнитивные процессы и поведение в обществе. Положение детей-беженцев в школе часто подрывает их уверенность в себе. Недостаток знаний о языке и культуре новой страны заставляет их чувствовать себя неловко

и отставать от других учеников в изучении школьных предметов. Проблемы детей-беженцев в школе могут подорвать способность ребенка получать положительный опыт вне семьи.

Образование может открыть беженцам возможность полноценного участия в жизни принимающей страны. Для обычных трудящихся-мигрантов и их детей обучение в принимающей стране знакомит их с обществом, в котором они будут жить, помогает им полностью раскрыть свой интеллектуальный потенциал и способствует социальной интеграции.

Цель – Исследование и анализ проблем социальной адаптации и образования детей беженцев и мигрантов.

Методология – системный подход, сравнительно-исторический анализ и др. При изучении такой достаточно сложной проблемы, как социальная адаптация и проблемы воспитания детей беженцев и переселенцев, использовались общие и специальные научные методы.

Результаты исследования – специалисты по социальной работе, работающие с детьми беженцев и мигрантов, должны разработать эффективную программу изучения проблем, с которыми сталкиваются дети, и оказания им помощи.

Ключевые слова: культура, психическое напряжение, травматическое событие, социальная адаптация, профессиональный специалист

Hormat Javadova

SOCIAL ADAPTATION AND EDUCATIONAL PROBLEMS CHILDREN OF REFUGEES AND MIGRANTS

ABSTRACT

In most cases, migrant children are exposed to socio-cultural risks. In such cases, children do not have the social and psychological conditions they need for normal development. Exacerbation of this or other risk can lead to mental illness, behavioral disorders, drug and alcohol abuse. Traumatic, stressful situations, such as witnessing death or physical abuse, can affect the health of both adults and children. It is parents and families who reduce the mental stress of children in emergency situations.

These children sometimes act unconsciously, are not responsible for their actions, and are pessimistic about the future. They are concerned about the fear of isolation from society and all children who experience psychological shock suffer from the consequences. Besides physical and mental disorders, such children impair cognitive processes and behaviors in society. The situation of refugee children at school often undermines their self-confidence. The lack of knowledge about the language and culture of the new country makes them feel awkward and lag behind other students in learning school subjects. Refugee children's problems at school can undermine a child's ability to have positive experiences outside the family.

Education can open the door for refugees to participate fully in the life of the host country. For ordinary migrant workers and their children, studying in a host country teaches them about the society in which they will live, helps them develop their full intellectual potential and promotes social integration.

Purpose - Research and analysis of the problems of social adaptation and education of children of refugees and migrants.

Methodology - a systematic approach, comparative historical analysis, etc. In the study of such a rather complex problem as social adaptation and the problems of raising children of refugees and migrants used general and special scientific methods.

Results of the research - social workers working with children of refugees and migrants should develop an effective program to study the problems faced by children and provide assistance to them.

Keywords: culture, mental stress, traumatic event, social adaptation, professional specialist